

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 7 Sayı: 32 Volume: 7 Issue: 32

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

KLÂSİK TÜRK EDEBİYATI'NDA ŞERH GELENEĞİ VE LA'LÎ-ZÂDE ABDÜLBÂKÎ (ö.
1746)'NİN "MESLEKÜ'L-UŞŞÂK" KASİDESİNİ ŞERHİ

SERH (COMMENTARY) TRADITION IN CLASSICAL TURKISH LITERATURE AND LA'LÎ-
ZÂDE ABDÜLBÂKÎ (d. 1746)'S SERH OF QASIDE MESLEKÜ'L-UŞŞÂK

Bünyamin AYÇİÇEĞİ*

Öz

Klâsik Türk edebiyâtı içinde, metin açıklaması etrafında şekillenen "şerh" ve metinleri olumlu ve olumsuz taraflarıyla değerlendirmeye yönelik "tenkit" çalışmaları önemli bir yer tutmaktadır. Klâsik Türk edebiyâtının daha iyi anlaşılması için dîni literatürün, kullanılan şerh metotlarının bilinmesi gerekmektedir. Bu da klâsik şerh metodunu yansıtan metinlerin değerlendirilmesi yoluyla olacaktır.

"Şârih-i Mesnevî" olarak tanınan Sarı Abdullâh Efendi (ö. 1660)'nin *Meslekü'l-Uşşâk* kasidesi, tarikat âdâbını ve Bayrâmî-Melâmî ekolünü yansıtmaları bakımından önemlidir. Bu çalışmada, klâsik Türk edebiyâtındaki şerh geleneği hakkında ön bilgi verilmiştir. La'lî-zâde Abdülbâkî'nin *Meslekü'l-Uşşâk* kasidesini şerh ederken kullandığı yöntemler ve La'lî-zâde şerhinin, Türk şerh geleneği içindeki yeri tespit edilmeye çalışılmıştır. Şerhin karakteristik yönlerini barındıran ilk üç beytinin transkripsiyonlu metni verilmiş, her beytin ardından metnin günümüz Türkçesiyle kısa izahı yapılmıştır.

Anahtar Sözcükler: La'lî-zâde Abdülbâkî, Sarı Abdullah Efendi, *Meslekü'l-Uşşâk* Şerhi, Şerh.

Abstract

The concept of "Serh" formed around text explanation and work of "critique" aimed at evaluating the text by their positive and negative aspects occupy an important place in classical Turkish literature. Therefore it is necessary that the serh methods be known in order to understand the classical Turkish literature and evaluate its texts. And this will happen by way of analysing and evaluating texts reflecting classical serh methods.

Meslekü'l-Uşşâk eulogy of Sarı Abdullah Efendi, which is known as "Şârih-i Mesnevî" in Turkish literature is important as it reflects dervish order and transfers the philosophy of sufism of Bayrami-Melami school. In this article some insights into serh tradition in classical Turkish literature were given on condition that the limits of the article not be crossed. It was tried to present that how La'lî-zâde Abdülbâkî serh the *Meslekü'l-Uşşâk* eulogy of Sarı Abdullah Efendi which is very important in forming Turkish philosophy of sufism. Furthermore it was tried to determine the place of La'lî-zâde serh in Turkish serh tradition by giving the historical procedure of serh method in Turkish literature. Transcribed text of the first three beyt having characteristic aspects of serh text were given and the text components he put forward were stated.

Keywords: La'lî-zâde Abdülbâkî, Sarı Abdullah Efendi, Serh (commentary) of *Meslekü'l-Uşşâk*, Serh.

* Dr.

Sözlük anlamı “kesmek, bir şeyi genişletip yaymak, sözün kapalı kısımlarını açıklayıp anlaşılır hale getirmek” olan şerhin terim anlamı, bir metnin daha iyi anlaşılması için sözlü veya yazılı olarak yapılan açıklamaların bütünü olarak tarif edilmektedir.¹ Şerhler genellikle kapalı kalmış hususların açıklanması için yapılmıştır. Anlaşılması zor metinlerin yeni nesillerin daha iyi anlaması amacıyla açıklanması ihtiyacının Batı’da Aristoteles zamanında ortaya çıktığı, başta Homeros olmak üzere eski metinleri açıklama çabasının Filolojinin doğmasına sebep olduğu söylenmektedir (Bayrav, 1975: 1).

İslâm’ı kabul etmiş kişilerin Kur’an’ı daha iyi anlama gayretleri tefsîr çalışmalarını doğurmuştur. Buradan hareketle İslâm dünyasında şerh çalışmalarının temel kaynağını “Tefsîr”lerin oluşturduğu söylenebilir. Şerhler; hadis, kelâm, fıkıh, mantık, hey’et, sarf, nahiv, belâgat gibi dînî ve ilmî içerikli eserler hakkında kaleme alındığı gibi manzum ve mensur edebî eserler için de kaleme alınmışlardır (Uzunçarşılı, 1988: 23-30). Fars edebiyatında şerh edilen metinlerin genellikle tasavvufî oldukları görülmektedir. Molla Câmî, Hüseyin Vâiz Kâşifi, Şemseddîn-i Lahorî meşhur Fars şârihleri arasında sayılabilir (Pekolcay-Sevim, 1991: 41-42).

Anadolu sahası Türk edebiyatında şerh geleneğinin XVI. yüzyılın ikinci yarısında yaygınlaştığı söylenebilir. Ancak bu yüzyıldan önce de şerh adı altında çalışmalar yapılmıştır (Yazar, 2011: 41). Genellikle ilk dönem şerhleri kısmen Arapça metinler üzerinde yapılmakla beraber çoğunlukla Farsça eserler için kaleme alınmıştır.² Eldeki kaynaklara göre şiirleri şerh edilen ilk Anadolu şairi Yunus Emre’dir. “Çıktım erik dalına...” diye başlayan ünlü şathiyesi, ilk defa XV-XVI. yy. şârihlerinden Şehzade Muhyiddin Mehmed Efendi tarafından şerhedilmiştir (Ceylan, 2000: 36). Sadık Yazar Anadolu sahasındaki tercüme ve şerh geleneğini incelediği doktora çalışmasında, şerh olarak değerlendirilen en eski çalışmanın Mehmed b. Âşık Selmân el-Lâzkî’nin 1397’de, Şâtıbî’nin tecvîd ile ilgili kasidesini manzum olarak Türkçeye aktardığı *Keşfü’l-Me’ânî* adlı eseri olduğunu aktarmaktadır.³ XV. yüzyılda şerhlerde bir artış görülmekte, XVI. yüzyılda şerh yazılan metinlerin çeşitliliği artmaktadır. Bu yüzyılda esmâü’l-hüsna şerhlerinin sayısında artma görülür. Esmâü’l-hüsna şerhleri, Hatipoğlu Habîbullah Şirvânî (ö. 1512’den sonra) ile başlamış; Subhî mahlaslı Mehmed Alî Çelebi el-Bursevî (ö. 1523’ten sonra), Nahîfî (ö. 1546’dan sonra), bu türün en fazla örneğini veren Şücâüddîn İlyâs b. İsâ b. Mecdüddîn es-Saruhânî (ö. 1559), Selâmî Mustafa Efendi (ö. 1591) ve Alâüddîn Alî Dede b. Mustfâ el-Bosnevî (ö. 1598) gibi isimlerle devam etmiştir (Yazar, 2011: 44). XVII. yüzyılın en önemli şârihi Rusûhî mahlaslı İsmâil Ankaravî’dir. Ankaravî’nin asıl şöhretini *Mesnevî*’ye yaptığı şerhle kazandığını belirten Sadık Yazar, onun şerh ettiği bütün metinlerin, tasavvufî olduğunu söyler. XVIII. yüzyılın öne çıkan şârihlerinden İsmâil Hakkı Bursevî’nin 40 civarında şerhi bulunmaktadır. Salâhî-i Uşşâkî de Bursevî gibi iki tefsir çalışması yapmış, edebiyat dışı metinler, fıkıh, gramer, belagat ve tasavvufa dair şerhler kaleme almıştır (Yazar, 2011: 55). Müstakim-zâde Sadeddîn Süleyman b. Emrullâh da Hadis ve tasavvuf konusunda birkaç metni, dua ve zikir konulu metinleri, Bûsirî’nin Kasîde-i Murâdiyye’sini ve Süheylî’nin Kasîdetü’l-Ayniyye’sini şerh etmiştir (Yazar, 2011: 55). Bunun dışında da bazı şerhleri bulunmaktadır.

Ömür Ceylan, tasavvufî şiir şerhleri hakkında yaptığı çalışmasında, şerh edilecek mazmunelerin seçiminde bir takım özelliklerin arandığını belirterek özetle şu tespitlerde bulunmuştur: “Dînî ve tasavvufî şiirlerde hem saz şiiri hem divan şiiri estetiğinden unsurlar bulunmaktadır. Bu umumî temayül, şerh edilecek şiirlerde herhangi bir nazım şekli, nazım birimi, beyit sayısı ve vezin ayrımı gözetilmemesi sonucunu doğurmuştur. Arapça ve Farsça manzumelere yapılan şerhlerde olduğu gibi müstakil beyit şerh etme usulü, Türkçe manzûmelere yapılan şerhlerde benimsenmemiş, manzûmenin bütünlüğü korunmuştur. Aynı manzûmenin birkaç şârih tarafından birbirlerinden haberdar olarak şerh edildiği vakîdir. Fakat,

¹ Şerh’in sözlük ve istilâhî anlamıyla ilgili detaylı bilgi için: Sedat Şensoy, “Şerh”, *DİA*, Cilt 38, İstanbul 2010, s. 555-558.

² Türk Edebiyatında şerh geleneği hakkında detaylı bilgi için bk.: Ömür Ceylan, “Şerh-Türk Edebiyatı”, *DİA*, Cilt 38, İstanbul 2010, s. 565-568.; Ömür Ceylan (2000). *Tasavvufî Şiir Şerhleri*, İstanbul: Kitabevi.

³ Bu bölüm hazırlanırken, Klâsik Türk edebiyatında şerh geleneği hakkında oldukça detaylı bir çalışma ortaya koyan Sadık Yazar’ın Doktora Tezi’nden istifade edilmiştir: Sadık Yazar (2011). *Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği, I-II*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

şerh edilecek manzumenin seçiminde, daha önce şerh edilmemiş olması da önem taşımaktadır.”⁴

Türk Edebiyatında Kırk Hadis ve Yüz Hadis şerhlerinin yanında felsefe, tasavvuf, mantık, matematik, târih eserlerinin şerhleri de yapılmıştır. Büyük bir yekûn tutan şerhler ise “Hâfız Dîvânı”, “Gülistân”, “Bostân”, “Mesnevî-i Ma’neviyye” gibi edebî eserlere; Türkçe kaleme alınmış “Tuhfe-i Şâhidî”, “Tuhfe-i Vehbî”, “Sübha-i Sıbyân” gibi manzum lugatlar ile Arapça aslından “Avâmîl”, “Emsile”, “Kâfiye”, “Unmûzec”, “Telhîsü'l-Miftâh” gibi dil ve belâgat eserlerine yapılmıştır.⁵

Şerh geleneğimiz içinde Mevlana'nın *Mesnevî'sine* yapılan şerhlerin ayrı bir önemi bulunmaktadır. Mevlânâ ve eserine duyulan bu ilginin *Mesnevî'nin* “magz-ı Kur'an” yani Kur'an'ın özünü oluşturması ve anlatması olduğu söylenebilir. Bu sebeple eser için yapılmış birçok şerh bulunmaktadır.⁶ Türk edebiyatında *Mesnevî'nin* tercüme ve şerhleri Sultan Veled'den sonra başlamıştır. Gülşehrî XIV. yüzyılda, edebiyatımızda ilk defa, *Mesnevî'den* seçtiği beş hikâyeyi Türkçeye çevirerek şerh etmiştir (Yavuz, 2007: 27). Bilinen ilk *Mesnevî* tercümesi ve şerhi Mu'înî'nin *Mesnevî-i Murâdiyye* adlı eseridir.⁷

Son dönemlere gelindiğinde Ali Nihat Tarlan'ın metin incelemelerinde, klâsik şerh metoduna yaptığı katkılarla, kullandığı metodun, bir ekol olarak günümüzde hâlâ devam ettiği söylenebilir. Tarlan'ın metin şerhi yöntemine bakıldığında Arapça-Farsça manzumelere yazılmış klâsik şerhlerdekine benzer bir yaklaşımın ön plana çıktığı görülmektedir (Duru, 57: 2007). Tarlan, beytin nesre çevirisini yaptıktan sonra ilgili âyet, hadis ve beyitlerden örnekler verir.⁸

Tefsir, Hadis, fıkıh, kelâm hikmet, astronomi, kimya, rüya tabiri, ebced, muamma, sarf-nahiv ve belâgat ilimleri başta olmak üzere birçok ilimden istifade edilerek meydana getirilen tasavvufî şiir şerhleri, eski kültürümüz için zengin birer kaynak niteliğindedir (Ceylan, 2000: 441).

La'î-zâde Abdülbâkî'nin Hayatı

Makalenin asıl konusunu teşkil eden eserin müellifi La'î-zâde Abdülbaki 1090/1679 senesinde İstanbul'da doğmuştur. Babası Bayrâmî-Melâmîlerinden *Mesnevî şârihi* Sarı Abdullah Efendi'nin (1071/1660) kız kardeşinin oğlu La'î Mehmed Efendi'dir. La'î Mehmed Efendi medresede yetişmiş 1109/1697 senesinde kadılık göreviyle Mekke'ye gitmiştir. La'î-zâde'nin *Mebde' ve Meâd'* da dediği bilgiye göre babası La'î Mehmed Efendi 1119/1707 senesi temmuz ayında sürgündeyken Kıbrıs Magosa'da vefât etmiştir (Çakmaktaş, 2010: 2). Babası onu daha on dokuz aylık bir bebekken Seyyid Hâşim Efendi'nin sohbetlerine götürmüştür. La'î-zâde, yirni sekiz yaşına kadar vaktini ilim tahsiliyle geçirmiş, tahsilini tamamladıktan sonra müderrisliğe başlamıştır. Sarı Abdullah Efendi vasıtasıyla Bayramî-Melâmîleriyle tanışmış Seyyid Hâşim Efendi'den feyz almıştır (Azamat, 2003: 90). La'î-zâde Abdülbâkî Efendi ilmiye sınıfındandır. Kazaskerliğe kadar yükselmiştir (Gölpınarlı, 1931: 154-155). Şiirlerinde “Yetim” mahlasını kullanmıştır. Sarı Abdullah Efendi'nin *Meslekü'l-Uşşâk* mesnevîsine 47 beyit halinde bir zeyl yazmıştır.

⁴ Hazırlanan bu makalede, Türk edebiyatında tasavvufî şiir şerhleriyle ilgili en kapsamlı kaynak olan Ömür Ceylan'ın eserinden istifade edilmiştir: Ömür Ceylan (2000). *Tasavvufî Şiir Şerhleri*, İstanbul: Kitabevi.

⁵ Bu konuda detaylı bilgi için bk.: Abdulkadir Dağlar, “Klasik Türk Edebiyatı Şerh Geleneği ve Hacı İbrahim Efendi'nin Şerh-i Belâgat'ına Dair”, *Turkish Studies / Türkoloji Araştırmaları Volume 2/2 Spring 2007*, s. 163.

⁶ Ziya Avşar, Bursevî'nin *Mesnevî'yi* şerh metodunu, özellikle ilk 18 beyitin şerhinin diğer *Mesnevî* şerhlerinden farklı yönlerini ortaya koymuştur: Ziya Avşar, “Rûhu'l- Mesnevî'de Mesnevî'nin İlk 18 Beytinin Şerh Yöntemi”, *Turkish Studies / Türkoloji Araştırmaları Volume 2/3 Summer 2007*, s. 60.

⁷ Bu eser hakkında detaylı bilgi için bk.: Kemal Yavuz (2007), *Mu'înî'nin Mesnevî-i Murâdiyye'si Mesnevî Tercüme ve Şerhi*, Konya: Selçuk Üniversitesi Matbaası.

⁸ Geleneksel şerh metodunun Divan şiirine yansımaları ve İsmail Hakkı Bursevî'nin şerh metodu hakkında detaylı bilgi için bk.: Rafiye Duru (2007). *Modern Metin Çözümleme Teknikleri Bakımından Şerh Geleneği ve İsmail Hakkı Bursevî*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Müellif 1120/1708 senesinde İstanbul'a gelen şeyhi Murad Buhârî'ye de intisâb ederek Bayrâmîliğinin yanı sıra Nakşibendî tarikatı müntesibi de olmuştur. La'î-zâde, bu iki tarikatın birbirlerine benzediğini ifade etmektedir.⁹

On sekiz ay Limni'de sürgünde kaldıktan sonra İstanbul'a dönen müellif, Valide Sultan Medresesi müderrisliğine tayin edilmiştir (Azamat, 2003: 91). Konu hakkında en kapsamlı araştırmayı yapan Nihat Azamat, onun Osmanlı bürokrasisi içinde bulunmasına rağmen daima tasavvufî şahsiyetiyle anıldığına, yazdığı tasavvufî eserlerle ön planda olduğuna dikkati çekmektedir. Müellif 1159/1746 senesinde İstanbul'da vefat etmiş Eyüp'e defnedilmiştir. Müstakimzâde La'î-zâde'nin kendi vefat tarihine eserinde işaret ettiğini söylemektedir: Aynı zamanda La'î-zâde'nin vefatı için "Gülşen-i Cennet'e gül-bün ola La'î-zâde." mısraıyla da tarih düşürülmüştür (Çakmaktaş, 2010: 8).

La'î-zâde, Gazâlî'nin *Kimyâ-yı Saâdet* adlı eserini tercüme etmiş, Hamzaviler hakkında bir risâle yazmıştır. Kendisinin *Mebde' vü Meâd* adlı eseri meşhurdur. *Sergüzeşt* adlı eseri, Sarı Abdullah'tan sonra kendi zamanına kadar gelen Melâmî ricâlini anlatmaktadır. Melâmîlik hakkında bilgi edinmek için önemli bir kaynaktır.¹⁰

Meslekü'l-Uşşâk Şerhi: Hediyetü'l-Müştâk fî Şerhi Mesleki'l-Uşşâk

Meslekü'l-Uşşâk, Sarı Abdullah Efendi'nin sülûk hallerine dâir Türkçe manzum 105 beyitlik bir kasîdesi olup La'î-zâde Abdülbâkî tarafından 47 beyit halinde zeyli yazılarak Türkçe şerh edilmiştir. *Meslekü'l-Uşşâk* Allah'ın varlığını ve birliğini, tarikat âdâbını ve tasavvufun gereklerini, bazı tasavvufî kavramların izahını açıklayan bir kasidedir.¹¹

Meslekü'l-Uşşâk Şerhi olarak meşhur olan eserin tam adı *Hediyetü'l-Müştâk fî Şerhi Mesleki'l-Uşşâk*'tir. Eserin yazma eser kütüphanelerinde dört nüshası tespit edilebilmiştir. Eser, Süleymaniye Kütüphanesi Pertev Paşa 636 numarada 178^a-225^a varakları arasında; Millet Kütüphanesi 1023 numarada 1^b-64^a varakları arasında; Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi 2786 numarada 1^b-41^a varakları arasında; Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Emanet Hazinesi 1312 numarada 1^b-38^b varakları arasında bulunmaktadır.

Meslekü'l-Uşşâk Şerhi ve muhtevası hakkında detaylı bilgi vermek makalenin sınırlarını aşacağından sadece La'î-zâde Abdülbâkî'nin metni şerh ederken izlediği yöntem üzerinde durulacaktır.¹² Beyitler arasında en uzun açıklamayı ihtiva etmesi ve diğer beyitlerin şerh

⁹ La'î-zâde'nin hayatı ve *Mede vü Meâd* adlı eseri hakkında detaylı bilgi için bk.: Büşra Çakmaktaş (2010). *La'îzâde Abdülbâkî'nin Mebde' ve Meâd Adlı Eseri (İnceleme-Metin)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

¹⁰ Şairin eserleriyle ilgili detaylı bilgi ve Melâmîlikle olan ilişkisi için bk.: Abdülbaki Gölpınarlı (1931), *Melâmîlik ve Melâmîler*, İstanbul; Nihat Azamat, "La'î-zâde Abdülbâkî", *DİA*, Cilt 27, Ankara 203, s. 90-92.; Zeynep Akkaya (2009). *Lâîzâde Abdülbâkî'nin Hediyetü'l-Müştâk İsimli Şerhi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.; Büşra Çakmaktaş (2010). *La'îzâde Abdülbâkî'nin Mebde' ve Meâd Adlı Eseri (İnceleme-Metin)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

¹¹ "Meslekü'l-Uşşâk" kasidesi ve zeyliyle ilgili detaylı bilgi için bk.: Bünyamin Ayçiçeği, "Sarı Abdullâh Efendi (ö. 1661)'nin Meslekü'l-Uşşâk Kasidesi ve La'î-zâde Abdülbâkî (ö. 1746)'nin Zeyli", *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 9/3 Winter 2014*, s. 189-211.

¹² Bu eser üzerinde bir yüksek lisans çalışması yapılmıştır: Zeynep Akkaya (2009). *Lâîzâde Abdülbâkî'nin Hediyetü'l-Müştâk İsimli Şerhi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ayrıca Abdurrezzak Tek, 2007 senesinde melâmetle ilgili bilgiler veren ve melâmî büyüklerine âit çeşitli risâleleri içeren bir kitap yayımlamış, bu eserde *Hediyetü'l-Müştâk*'a da yer vermiştir: Abdurrezzak Tek (2007). *Melâmet Risâleleri Bayrâmî Melâmîliği'ne Dâir*, Emin Yayınları: Bursa. Her iki çalışma da eserin Süleymaniye Kütüphanesi Pertev Paşa 636 numarada bulunan nüshası üzerinden hazırlanmıştır. Ancak bu çalışmalarda *Hediyetü'l-Müştâk*'in transkripsiyonlu metni verilmemiş ve eserin müellif nüshasıyla mukabele edilerek istinsah edilmiş olan Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Emanet Hazinesi 1312 numarada bulunan önemli bir nüshası görülmemiş ve diğer nüshalarıyla karşılaştırılıp edisyon kritik çalışması yapılmamıştır. Ancak Zeynep Akkaya'nın çalışmasında, eser incelemesi kısmında gösterilen hassasiyeti ve özeni özellikle vurgulamak gerekmektedir. Ayrıca Abdurrezzak Tek'in çalışmasında da amaç melâmîliğe dâir birçok risâlenin toplu halde yayımı olduğundan, bahsettiğimiz şekilde bir çalışma da oldukça vakit alacağından tercih edilememiş olabilir. Bizim *Hediyetü'l-Müştâk fî Şerhi Mesleki'l-Uşşâk* adlı eserin, mukâbele kaydı bulunan Topkapı nüshası esas alınarak ulaşılabilen diğer nüshalarıyla karşılaştırmalı bir yayını okuyucunun

metoduna dair bilgiler içermesi bakımından ilk üç beytin şerhi transkribe edilerek verilecek ardından La'li-zâde'nin şerh metodu incelenmeye çalışılacaktır.

Esere besmele ile başlayan şârih, klâsik tertibe uyarak hamdele, salve'nin ardından "ve ba'dehû" diyerek sebep-i telif bölümünü yazmıştır. Kendisini "türâb-ı akdâm-ı fukarâ 'abd-i yetîm" olarak vasıflandıran şârih, Limni adası kalesinde hapis hayatı sürerken ruhî dalgalanmalar ve iç sıkıntıları içinde kıvrandığını söylemektedir. "El-fitnetü eşeddü mine'l-katl"¹³ âyetinde geçen "fitne" kelimesini bazı müfessirlerin sürgün olarak açıkladıklarını ifade eder. Biraderinin gurbette kendisini unutmadığını ve lüzumlu ihtiyaçlarını karşıladığını söyleyerek merhum ve mağfur pederinin on altı yaşındayken yazdıkları *İlâhiyât Mecmuası*'nı kendisine hediye ettiğini, yazdıklarının harap gönlüne sekine verdiğini, eseri de çoğunlukla geceleri mütalaa ettiğini söylemektedir. Hapis hayatının üzerinden -1129 senesinde- üç ay geçmiş, Muharrem ayı içindeki on geceyi zikirle ve ibadetle geçirmek maksadıyla cedit Sarı Abdullah Efendi'nin *Meslekü'l-Uşşâk* isimli eserini okumaya başlamıştır. Okurken yüce hilâfet sahibi meşâyih'in silsilelerini yazmanın ve kasideye eklemenin güzel olacağı hatırına gelmiştir. Böylece eser eşsiz bir hal alacaktır. Bu düşüncelerle Muharrem ayının ikinci gecesinde kasideye iki saat içinde kırk yedi beyit halinde zeyl yazmaya muvaffak olmuştur. Muharrem ayının ortalarında biraderinin mektubunu almıştır. Bu mektupta biraderi kendisinden, *Meslekü'l-Uşşâk* kasesinin şerh edilmesinin güzel olacağını ifade etmektedir. La'li-zâde, mektubun tarihine bakıldığında, kendisinin zeyli yazdıktan bir gün sonra yazıldığını fark etmiş ve bunun hikmetli bir iş olduğu kanaatine varmıştır. Ceddinin şerefli sözleri ruh bulsun diye *Hediyetü'l-Müşâk fi Şerhi Meslekü'l-Uşşâk* adıyla bir şerh yazmaya karar vermiştir.

Bu bölümde şârih, nasıl bir ruh hali içinde bulunduğunu, eseri yazmaya kendisini teşvik eden sebepleri ve kitabın adını vermiştir. Ardından şârih, kasidenin birinci beyitini yazmış ve açıklama kısmına geçmiştir.

"1. Hüdâyâ hamd bî-gâyet ki luṭfı bî-nihâyetdür
Şalvât olsun Rasûline kim ol hatm-i risâletdür

ma'lûm-ı şerîfdür ki hamd iki nev'dür bir nev'i hamd-i Rabdür ki ızhâr-ı şîfât-ı kemâliyye ile mu'arrefdür bir nev'i daḥî hamd-i 'abddür ki iki kısma münkasımdür kısım-ı evveli hamd-i lügavîdür *vaşfün bi'l-cemîl 'alâ ciheti't-ta'zîm ve't-tebcîl* ta'rîfiyle ma'rûf ve kısım-ı âhırî hamd-i 'örfîdür *fi'lün yünebbiü 'an ta'zîmi'l-mün'îmi bi-sebebi kevnihî mün'imen* resmiyle mevşüfdür bu ta'rîfleriñ mebâhiş-i şüriyyesi kütüb-i 'ulûmda mufaşşalan mezkûrdur ve meşûrdur ancak bu maḳâma münâsib maḳâl oldur ki kütüb-ü meşâyihde muḥarrer ve meşûr olduğu vech üzere tevḥîd-i Bârî üç nev' üzere cârîdür tevḥîd-i ef'âl tevḥîd-i şîfât tevḥîd-i zât tevḥîd-i ef'âl oldur muvaḥḥid cümle ef'âl-i Ḥaḳḳıñ fi'li olduğunu idrâk ider görür ki aşlen bir fi'l şâdir olmaz illâ Ḥaḳ sübhâne ve te'âlânuñ irâde ve ikdârıyla şudür eyler Ḥaḳdan ğayrıda kudret yok fâ'il-i ḥaḳîkî Allâh 'aẓîmü's-şân *fa'âlün limâ yürîd*¹⁴ olduğına İmân ḥâşıl eyledikde cümle ef'âliñ ḥâlıkı bir zât vardır *ḥâlıkü's-semâvâti ve'l-arḍi ve mâ beyne hüma*¹⁵ odur diyüp eşerden mü'eşşire intikâl tarîki üzere Ḥaḳ sübhânehü ve te'âlâ ḥazretlerinin vücûduna ve vaḥdâniyyetine İmân getirür bu rütbe-yi İmâna 'aḳl kâfidür şerî'at-ı muṭahhara ile 'âmil olmazdan muḳaddem her 'aḳıl bu rütbeye nûr-ı 'aḳl ile nâ'il olur olmayanlar *ülâike ke'l-en'âmi bel hüma eḳall*¹⁶ âyet-i şerîfine mazharlardur el-'iyâzü billâh imdi bu rütbe-i tevḥîd-i ef'âl ḥuşûlünde şoñra *tefekkerü fi-âla'llâhi* emriyle mütefekkir olup ânen fe-ânen envâ-ı ni'am-ı zâhireye ve evşâf-ı kerem-i bâhireye

hizmetine sunulması için çalışmalarımız devam etmektedir. Bu hususta gayret gösteren herkesin emeğine saygı duyulacağı ve akademik titizlikten ödün verilmeyeceği de hatırlatılması gereken bir husustur.

¹³ Bakara 2/191: "(Fitne) Zulüm ve baskı, adam öldürmekten daha ağırdır." Kur'an-ı Kerim'den alıntı yapılan yerlerde Diyanet İşleri Başkanlığı Meali kullanılmıştır. Haz. Halil Altuntaş, Muzaffer Şahin (2003). *Kur'an-ı Kerim Meali*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

¹⁴ Buruc Sûresi 85/16: "(Allah) Dilediğini mutlaka yapandır."

¹⁵ Secde Suresi 4/32. ayetten iktibasır. Alıntılanan kısmın meali şöyledir: "Allah, gökleri ve yeri, ikisi arasındakileri yaratandır."

¹⁶ Araf Sûresi 7/179: "İşte bunlar hayvanlar gibi, hatta daha da aşağıdadırlar."

mazhar olduğu müşâhed ve azhar olduğda lisânen hadret-i Allâh ‘azîmü’ş-şâni şîfât-i cemîle ile vaşf ve zikirden zevk-yâb ve hamd-i lügavî ile rütbe-i ulâ-yı hâmidîne qadem-nihâde olup ‘ibâdet iktisâb ider bundan sonra taraf-ı Hâkdan meb’ûs enbiyâ-yı ‘izâm reh-nümây *inneddîne ‘indallâhi’l-islâm*¹⁷ şalavâtüllâhi ‘aleyhim ilâ yevmi’l-Kıyâm haderâtına ikrâr ve beyne’l-‘abd ve’r-Rab da’vet ve hidâyete vâsıtânın vücûd u lüzümü ‘aklen âşikâr olmağla ve enbiyâ ve rusûl da’vâ-yı nübüvvet ve izhâr-ı mu’cizât ile işbât-ı haqîkat itdikleri beyne’l-enâm görenlere mu’ayyen ve işidenlere mütevâtiren mübeyen olmağın anlara nâzil olan kütüb-i İlâhiyyeye ikrâr ve şerî’at-ı nebeviyye üzre a’mâl-i şâliha ile kâr-güzâr ve rıdâ-yı Hâkka tâlîb ve cümle ef’âlî şerî’ata tatbîk itmege râğb olup mazhar-ı *innellezîne âmenû ve ‘amilu’ş-şâlihât*¹⁸ a dâhîl Hâkka vâşıl olur envâ’-ı ni’am-ı zâhiriyye ve bâtîniyye nâ’il oldığıñ idrâk eyledikde kavlen hamd-i lügavî ve fi’len hamd-ı ‘örfî ile Hâkka hamd eyleyüp lisân ü cenânında nûr-ı îmân nümâyân olur bu tavra vâşıl mü’min-i kâmil bâtînını ‘akâyid-i şâhiha ile tecellîye ve zâhirini a’mâl-i şâliha ile tahtîye eyledikde ber-minvâl-i sâbîk cümle ef’âlî kudret ancak hazret-i Allâha lâyıq olduğu nefsü’l-emre mu’tabîk ve ilhâmât-ı derüniyyeye muvâfîk olduğda her bir fi’l bir şîfatı muhtedâ ve cüyân ve cümle şîfat-ı Hâkka olduğu müşâhededinde ‘ıyân ve tevhîd-i şîfat ile güyân olur bu mertebede nice berâzîh ve mehâlik vardır mezâhib-i keşîreye zâhib olmuşlar ba’dılar şîfat-ı Hâk ile şîfat-ı ‘abdi fâriq ba’dılar ‘adem-i farka zâhib lâkin ta’bîrde müfâriq olur meşelâ küfr fi’li ‘abdden şâdir olmağla ‘abdi kâfir şîfatıyla muttasîf ider lâkin hazret-i Hâkka nisbetle mu’dill isminiñ zühürüdür dirler diğkat-i felsefî iderler bir fırka dahı cümle ef’âl ve şîfat Hâkka’dır lâkin merâtib i’tibârıyla küfr ü îmân ve ‘ibâdet ve ‘ısyân zâhir olur zât-ı Hâkka bundan nakîşa gelmez kesrât-ı şîfatın mezâhirde zühür ve bu’ünü miqdâr ve keyfiyyetinden nâşî şîfat-ı mütezâddenin inkişâfidur buña merâtib-i vücûdiyye ve şu’ünât-ı İlâhiyye dirler zâtü bahtin min gayri i’tibârî şîfatın ve kaydin hattâ min kaydi’l-ıtlâki vücûdi ta’bîri ile mu’abberdür zât ber-şîfat gayri-i mütenâhîdür sâlik-i râh-ı muhabbetullah ve tevhîd-i şîfat ile muvahhîd-i ilâh ve ‘ârif-i nefis olup Rabbi bilürler bu zevkde nice kütüb-ü taşavvuf te’lîf olunup kimi merâtib-i vücûdiyyeyi keşf ve ‘ıyân ve kimi etvâr-ı sülûki ta’lîm ve beyân eyleyüp dekâyık-ı ledünniyeden ve haqâyık-ı kevniyeden katı çok esrâr âşikâr eylemişlerdür ammâ bu mertebede kalmayup ‘ilme’l-yakînden ‘ayne’l-yakîn ba’de Hâkka’l-yakîn mertebesine tâlîb ve sâlik olanlar *lâ-yezâlû ‘abdî yetekarrebü ileyje bi’n-nevâfilî hattâ ühîbbehü*¹⁹ hadîs-i şerîfinden büy-ı muhabbet resîde-i meşâm cânları olan ehl-i vicdân sâkî-i şarâb-ı muhabbeti tâlîb-i cüyân olur râh-ı talebde gayra bakmaz gönülden ihrâc-ı mâsivâya bezl-i maqdûr eyler et-tevhîdü iskâtü’l-izâfâtî diyüp derûnunda şevk ve taleb mütezâyid olur hadret-i vaqte yetişür âb-ı hayât-ı muhabbeti anın destinden nûş ider âhen meşâbesinde olan vücûdi nâr-ı ‘ışka yanup zer-i hâlişü’l-‘ıyâr olur nûr-ı ‘ışkla mahtlûbî gönülden bulur ma’ârif ve kerâmât nazârında lâ-şey’ maqulesi kalur mahtbûb-ı haqîkiye vâşıl olur eger ‘inâyet-i Hâk irişüp şöhet-i hâşşü’l-hâş şâhib-zamâna ihtîşâş rütbesini ihrâz ve kemâl-i ‘übüdiyyet ile ser-efrâz zühür eyler ise ol zât-ı şerîfin hâmil-i esrârî olmağla isti’dâd-ı tām hâşıl olup maqâm-ı ittihâda sezâ ve rihtlet-i pîr vukû’unda verâset-i ‘uzmâ i’tâ olunup mazhar-ı haqîkat-i Muhammediye olur aña kuhtbu’l-aqtâb ve şâhib-zamân ve hazret-i vaqt ve mazhar-ı etemm ve vâriş-i haqîkat-i Muhammediye dirler ve bunuñ emsâli nice esmâ-i şerîfe ile müsemmadur Rûm erenleri evliyâ kelimesini ıtlâk idüp vâriş-i haqîkat-i Muhammediyye olan zât-ı şerîfi murâd iderler lâkin rütbe-i mezbûraya vüşül kesbî degül vehbidür bu maqâmda olan zât-ı şerîf tevhîd-i zât ile muvahhîd ve kavlen hamd-i lügavî ve fi’len hamd-i ‘örfî ve hâlen ve maqâmen hamd-i Rabbî ile hâmiddür bu maqâmdan ke-mâ yenbeğî haber virmek mümkün degildir ancak bu maqâm şâhiblerinden mürşid-i Rabbânî nûr-ı Rahmânî pîr-i tarîkat reh-nümâ-yı ümmet şâhib-i zamân Kaygusuz Pîr Ahmed-i Sârbân kudde sîrruhü’l-‘azîz hadretleri haqîkat-güyân olup buyurmuşlardır

¹⁷ Âl-i İmrân Sûresi 3/19: “Şüphesiz Allah katında din İslâm'dır.”

¹⁸ “Şüphesiz iman edip salih ameller işleyenler...” Bu ifade Kur’an’da on yerde geçmektedir. Geçtiği yerler için bk.: Bakara Suresi 2/277, Yuns Suresi 10/9, Hud Suresi 11/23, Kehf Suresi 18/30 ve 107, Meryem Suresi 19/96, Lokman Suresi 31/8, Fussilet Suresi 41/8, Buruc Suresi 85/11, Beyyine Suresi 98/7.

¹⁹ “Kulum bana nafîle ibadetlerle yaklaşımaya devam eder, sonunda sevgime erer.” Buhari, Rikak, 38.

Evliyāya egri bakma kevn ü mekân elindedür
Mülke hükümün süren oldur iki cihân elindedür

Sen anı şöyle şanursın sencileyin bir âdemdür
Evliyānıñ sırrı vardur gizlü vü ‘ıyân elindedür

Hağ anı bunda gönderdi kıllarını irşād için
İsteyene İmân virür küfr ü İmân elindedür

Hağ zâtiyle şifâtiyle tecellî eyledi aña
Varlığı Hağ varlığıdur emr-i Sübhân elindedür

Kayğusuz eydür bu ‘âlemi okıdum añladum bildüm
Bütün bu ‘âlemiñ hükmi kâmil insân elindedür

hafî olmaya ki bu tağdırce cemî‘ hamd Hağka maşşûşdur hâmid ve maḥmūd ve hağkâkatde ol ma‘büddur zîrâ her luḫf muḫâbilinde el-ḥamdülillâh dinür Hağka râci‘dür cemî‘ ‘ibādât hamd-i ‘örfidür belki cümle mevcüdât hamd üzredür *ve min-şeyin illâ yüsebbihü bi-ḥamdihî*²⁰ âyet-i kerîmesi ile şâbitdür Allâh ‘azîmü’ş-şân ber-feḫvâ-yı *külle yeomîn hüve fî-şe’n*²¹ izhâr-ı şifât-ı kemâliyye ile zât-ı pâkine hâmid olmağdadur elḫâf-ı İlahiyyeye nihâyet ve ğâyet yok ve her bir luḫf muḫâbilinde üç nev‘ hamdi ḥaşr ü ta‘dâda kudret yok ol ecilden Ḥudâyâ hamd bi-ğâyet ki luḫfi bi-nihâyetdür buyurup bu tedkîka işâret eylediler şalavâtü ‘ale’n-nebiy cümle ümmete vâcib oldı ḳâlallâhu tebâreke ve te‘âlâ *innâllâh ve melâiketehü yuşallüne ‘ale’n-nebiy yâ eyyühe’llezîne âmenü şallü ‘alyhi ve sellimü teslîmâ*²² bu şalâvta mazhar olan server-i kâinât ve meḫar-i mevcüdât hâtem-e’n-nebiyyîn ve seyyidi’l-mürselîn oldı zîrâ her nebîniñ zuhûrı muḫtezâ-yı vaḫt ve isti‘dâd-ı ümmet-i ḥas-baḫçe olup *küntüm ḫayra ümmetin uḫricet li’n-nâsi*²³ nazm-i kerîmi medlûliyle ümmet-i Muḫammed ḫayriyyetde ve isti‘dâdda ümem-i sâlifeye meziyyet ve teveccühlerinde etemmiyyet muḫaḫḳak olup istiğfârât-ı melâike daḫı ekmeliyyet-i zuhûr-ı hağkâkat-i risâleti taḫviyyet ve ḫâdret-i Allâh tecellî-yi ḫubbî ile raḫmet ve irâdet-i ezeliyye muḫtezâsi üzre ḫabîb ittiḫâz eylemeyle sırr-ı hâtimiyyet olup Muḫammed şallallâhu ‘aleyhi ve sellem zuhûrât ve kâinâta mebd’ ve ğâyet oldı *levlâke levlâke lemâ ḫalaktü’l-eflâk*²⁴ kâşif-i mertebe-i hâtemiyyetdür cümle enbiyâ ve aḫḫâb mezâhir-i hağkâkat-i Muḫammediyedir ancaḫ Muḫammed şallallâhu ‘aleyhi ve sellemde zuhûr eyleyen kemâlât-ı zâhiriyye ve bâḫıniyye ber-vech-i ‘umûm birinde zâhir olmamışdur ol ecilden şerî‘at-i Muḫammediyye rusûl-i sâlife şerî‘atını nâşihdür ilâ yevmi’l-kıyâme mensûḫ olmaz zuhûr-ı hâtemiyyetden şoñra gelen aḫḫâb vâhidin ba’de vâhidin şerî‘at-i Muḫammediyye ve verâset-i Aḫmediyye ile ḫalvet-ḫâne-i hağkâkate birer bâbdur.”

Şârih eserinin başında, Limni adasındaki hapis hayatının ruhunda bıraktığı ızdıraplı hali anlatmıştır. Ardından *Meslekü’l-Uşşâk*’ı şerh etmeye nasıl karar verdiğini ifade etmiştir. Eseri okurken zeyl yazma isteği içine doğmuştur. Zeyli yazdıktan bir gün sonra manevî yönü yüksek olan Muharrem ayında biraderi kendisine, *Meslekü’l-Uşşâk* kasidesinin şerh edilmesinin güzel olacağını ifade eden bir mektup göndermiştir. Kendisi zeyli yazdıktan bir gün sonra böyle bir mektubu almasının “hikmetli bir iş” olduğu kanaatine varmıştır. Böylece şerh, manevî bir işaretle yazılmaya başlanmıştır.

Kasidenin birinci beytinin şerhine bakıldığında müellifin takip ettiği usul açıkça görülmektedir. Şârih aynı metodu ufak farklılıklarla diğer beyitlerde de kullanmıştır. La’lî-zâde, beyitte geçen “hamd” kelimesinin lügat manasının ardından ıstilahî manasını vermiştir.

²⁰ İsrâ Sûresi 17/44: “Her şey O’nu hamd ile tespih eder.”

²¹ Rahman Sûresi 55/29: “O, her an yeni bir ilâhî tasarruftadır.”

²² Ahzab Sûresi 33/56: “Şüphesiz Allah ve melekleri Peygamber’e salât ediyorlar. Ey iman edenler! Siz de ona salât edin, selâm edin.”

²³ Âl-i İmrân Sûresi 3/110: “Siz, insanlar için çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz.”

²⁴ “Sen olmasaydın, sen olmasaydın, kainatı yaratmazdım.” *Keşfü’l-hafâ*, II, 2123.

Hamd'in iki şekli olduğunu belirtmiş ve bunları izah ederken Arapça anlamlarını vermiştir. La'î-zâde'nin, kelimelerin hem lügat anlamını hem de ıstılahî anlamını vermeyi, diğer beyitlerin şerhinde de bir yöntem olarak kullandığı görülmektedir. Ardından şârih, Allah'ın birliği hususunun tevhîd-i ef'âl, tevhîd-i sıfât, tevhîd-i zât olmak üzere üç şekilde anlaşıldığını söyleyerek tasavvufî kaynaklara dayanan izahlar yapmaktadır.

La'î-zâde her beytin şerhinde sık sık Kur'an'dan ve hadislerden iktibaslar yaparak söylediklerine temel İslâmî kaynaklardan referans getirme ihtiyacı hissetmektedir. Birinci beyitte de Allah'tan başka hakiki fâil olmadığı söylendikten sonra Burûc Sûresi 16. âyetten; iman nuruna nail olmayanlar anlatılırken Araf Sûresi 179. âyetten iktibaslar yapılmıştır. La'î-zâde'nin derin bir İslâm bilgisine sahip olduğu da buradan hareketle söylenebilir. Kur'an'dan ve hadislerden iktibas yapma metodunu şârih bütün beyitleri şerh ederken sık sık kullanmıştır.

La'î-zâde özellikle hamd etmenin önemi üzerinde durmuştur. Hamd etmenin kişinin kurtuluşuna vesile olacağını bu yolla insanda iman nurunun aşıkâr hale geleceğini belirtir. Mümin hamd yolunu tutmalı ve bâtnını doğru akîde kurallarıyla, zâhirini de salih ameller ile donatmalıdır. Böylece her şeyin Hak'dan sudûr ettiği inancı kişinin kalbine yerleşebilir.

La'î-zâde, kulda ortaya çıkan küfür fiillerinin Allâh'ın mudill isminin bir zuhuru olduğunu söylemektedir. Yeri geldikçe şârih eserinde, kelam ilminin de konusuna giren iman, küfür gibi meselelerde ilmî izahlar yapmıştır. Eserin tamamında İslâmî ilimlerin bütün yönleriyle kullanıldığı dikkati çekmektedir. Şârih, kişinin muhabbetullah ve tevhîd inancıyla irfan mertebesine ulaşacağını söylemektedir. Süluk yolları hakkında birçok tasavvufî kaynak olduğunu söyleyerek sahih kitaplara göndermelerde bulunur.

La'î-zâde, eğer konuyla ilgili yapılması gereken ve konunun sınırlarını aşacak izahlar varsa, meseleyi muteber tasavvuf kitaplarına, süluk yollarını izah eden sahih eserlere havale eder. Bu eserlerin kendisini okuyanlar tarafından maruf olduğunu düşünerek isimlerini vermez. Ancak, ileride de söyleneceği gibi, konunun izahında bazı tasavvuf büyüklerinin şiirlerini iktibas etmiştir.

Şerhde, bazı meselelerin izahında kimi zaman sanatlı söyleyişler görülmektedir. Tasavvufî neş'e içinde kaleme alındığı görülen eserde süluk mertebelerini geçmiş birinin "bûy-ı muhabbet"ten nasipleneceği, "şarâb-ı muhabbet"i arzulayacağı, gönlünden masivâyı atınca da "âb-ı hayât-ı muhabbet"e ulaşacağı söylenmektedir. Sonunda da bu kişinin Hz. Muhammed'i hakkıyla anlama mertebesine kavuşacağı da muhakkaktır.

Burada şârih, kendisinin bazı hususları izah etmede eksik kalacağını söyleyerek "hakikî mürşid, tarikat pîri, ümmetin önderi, zamanın sahibi" olarak vasıflandırdığı Ahmed-i Sarban'dan, konunun daha detaylı izahı amacıyla, bir şiir iktibas eder. Bu şiirde ana hatlarıyla evliyaya hor bakılmaması gerektiği, dış görünüşüne bakılarak insanlar hakkında peşin yargılara varılmayacağı, mürşid-i kâmilin Hak tarafından görevlendirildiği, Hakk'ın zât ve sıfatlarıyla mürşidde tecellî eylediği, âlemin hükmünün kâmil insanların elinde olduğu ifade edilmektedir.

Şârih bütün ibadetlerin hamd-i örfî kapsamına dahil olduğunu söyleyerek mevcudatın hamd üzre olduğunu tekrar ifade eder. Yine sözlerine İsrâ Sûresi 44. âyetten ve Rahmân Sûresi 29. âyetten iktibaslar yaparak delil getirir.

Şârih, beyitlerdeki kimi kelimeleri veya kısımları şerhin içinde zikrederek açıklamasını yapar. Üç çeşit hamd olduğunu söyledikten ve bunların muhteviyatını detaylı bir şekilde izah ettikten sonra şârih, *Hudâyâ gamd bi-gâyet ki luşfi bi-nihâyetdür* mısraıyla yukarıda anlatılanlara işaret edildiğini ifade etmektedir.

Ardından Hz. Peygamber'e salât ile başlayan ikinci mısram izahına geçen şârih, Ahzab Sûresi 56. âyetten ve Âl-i İmrân Sûresi 110. âyetten iktibas yaparak Hz. Peygamber'in, Allâh'ın ve meleklerinin selamına mazhar olduğunu, bizim de onun ümmeti olmakla şereflendiğimizi izah eder. Ardından Hz. Muhammed'in bu derece yüce bir mevkiye sahip olmasının sebeplerini

anlatır. Hz. Muhammed önceki ümmetlerin şeriatlarını düzenlemek için gönderilmiştir. Peygamberlerin varisleri olan âlimler de hakikat evinin kapıları hükmündedirler.

“2. Dahı aşhâb u âline huşûşâ çâr-yârına

Ki her birisi şöhetle şeref-yâb-ı fazîletdür

şöhet-i Resûl-i Ekrem şallallâhu te‘âlâ ‘aleyhi ve sellem şerefiyle qalbleri envâr-ı muhabbet ve ma‘rifetiñ ma‘tla‘ı olan aşhâb-ı kirâm rıdvânullâhi te‘âlâ ‘aleyhim ecma‘în hazerâtı ez cân u dil hubb-i Rasûlillâh ve it‘at-i İlahî sebebiyle ahvâlleri hışâl-i Muhammediyyeye muvâfık ve cân ve malların dîn-i mübîn uğrına fedâda şadık olmaları berekâtıyla e‘vâr-ı muhabbetde fâyiğ ve cemâl-i Muhammede hulûş-i kalb ile ‘aşık olup pişvây-ı ümmet ve reh-nümâ-yı şarîkat ve müktesib-i efdâliyyet olmuşlardır kemâl-i ihtîşâş sebebiyle teb‘an li-n’nebiy âl ve aşhâb şalâ‘t ü selâma lâyıqlardır Allâhümme şalli ‘alâ seyyidina Muhammedin ve âlihî ve şahbihî ve selam”

Şârih, Rasulullâh’ın sohbetiyle kalpleri nurlanmış olan ashâbın, peygamber sevgisiyle dolu olmaları ve ona itaatleri sebebiyle üstün bir mevkiye sahip olduklarını söylemektedir. Rasulullâh’a kalpten bir aşk beslemeleri ashâbı, ümmetin önderi ve en yüce mevkilerin sahibi kılmıştır. Onların salât ve selâma liyakatlerinin sebebi Hz. Peygamber’e tabi olmalarından kaynaklanmaktadır.

“3. Uyalar anlara ümmet olalar mühtedî cümle

Buyurmuşdur Rasûlullâh sözi vahy ile sünnetdür

*aşhâbî ke‘n-nücüm bi-eyyihim iktedeytüm ihtedeytüm*²⁵ hadîs-i şerîfiyle müşbitdür ki aşhâb-ı kirâm ef‘âl ve aqvâl ve ahvâl-i Rasûl-i ekremden şallallâhu ‘aleyhi ve sellem iktibâs ve iktisâb itmekleriyle muktedâ-yı ümmet ve anlara taklîd ve tab‘iyyet eyleyenler ehl-i hidâyetdür kâla’llâhü Te‘âlâ *kul in küntüm tühıbbünallâhe fe‘t-tebî‘ünî yuhıbbükümullâh*²⁶ kavlı kerîmi ma‘nâ-yı şerîfide Allâh Te‘âlâya muhabbet ittibâ‘-ı Rasûl ile ma‘hübüyyete vuşul sırrında ‘ale‘l-icmâl kelâm-ı keşfi oldur ki Hâk sübhânehü ve Te‘âlânın zât-ı bahtında evvelen hubb-ı zâtî cevalân idüp mertebe-i ehadıyyet ‘ıyân ve muhib ve ma‘hüb i‘tibâriyle ha‘kîkat-i Muhammediyye nümâyân olup muktezâ-yı muhabbet olan kemâlât-ı zâtiyye ha‘kîkat-i Muhammediyyede ma‘lûm olduğda mertebe-i vâhıdiyyet hüveydâ ve ‘ilmullâhda şıfât-ı zâtiyye-i gayr-i mütenâhî peydâ oldı kudret-i ezeliyye vâridât-ı lem-yezeliyye ta‘alluğ eyleyüp şıfât-ı İlahiyyeniñ cüz‘iyyete ve külliyyete zuhûrı murâd ve ma‘qdür olup kün emri şudür eyledi ehadıyyete mu‘kâbil rûh-ı küllî-yi Muhammedî halk olındı *evvele mâ hâlakallâhu rûhî*²⁷ bunu beyândur ve vâhıdiyyet iktizâsiyle her bir şıfat mu‘kâbilinde bir rûh halk olunup ‘âlem-i melekût icmâlen ve tafşilen hâşıl oldı ve her bir rûhda mükevven olan kemâlât-ı şıfâtiyye ber- vech temâyüz e‘vâr-ı mertebe üzre zâhir olmasına kazâ’ ve kader ta‘alluğ eyleyüp ‘arş ve kürsî ve semâvât ve ara‘deyn ve ‘anâşır ve me‘âdin ve nebât ve mevâlîd ve envâ‘-ı kâinât ve eşnâf-ı mevcûdât halk olunup şuver-i şıfâtiyye külliyye ve cüz‘iyye zâhir oldı cümleden şöıra insân halk olunup câmi‘-i ekvân olmağla rûh-ı küllî-yi Muhammedî nev‘-i insândan bir ferd-i ekmelde zâhir olmağı iktizâ eyledi ba‘dehü rûh-ı küllî-yi Muhammedî ve sâ‘ir ervâh merkez-i ha‘kîkatleri üzre devre başladı rûh-ı küllî edvârında devre-i ülâda hazret-i Âdem ‘aleyhisselâm zuhûr eyleyüp sâir devreleri dahı birer nebî zuhûriyle tekmiñ olarak kemâl-i edvâr rûh-ı küllîde server-i kâinât ve ‘illet-i gâiyye-i mevcûdât Muhammed habîbullâh ‘aleyhi efdâlü’s-şalevât zâhir oldı rûh-ı küllî ber-vech-i etemm mazhariyyeti buldı andan şöıra verâşet ve hulâfet ve emânet ve imâmet aq‘âbda vâhiden ba‘de vâhid zuhûr eyleyüp ilâ yevmi‘l-kıyâm ‘âlem-i edvâr ha‘kîkat-i Muhammediyye ile mütemmim olur çünki insân nev‘-i âhar envâ‘-ı zuhûrât oldı efrâd-ı insândan her bir ferde külliyyet ve câmi‘iyyet vardır lâkin şıfât-ı keşireniñ zuhûr ve bu‘tünü hasebiyle insân efrâdınıñ her biri bir tavırda biri birine muhâlif zâhir olur belki ferd-i vâhid ahvâl-i mütezâdde ile mütelevvin zuhûr ider bir hâlde qalmaz bunuñ sırrı şıfâtıñ zuhûr ve bu‘tünü ve galebe-i izmihlâlidür meşelâ ‘ilm şıfatı herkesde mevcûddur lâkin ‘ilme münâfî

²⁵ “Ashabım yıldızlar gibidir. Hangisine uyarsanız doğru yola ulaşırsınız.” *Keşfü’l-hafâ*, I, 132.

²⁶ Âl-i İmrân Süresi 3/31: “De ki: “Eğer Allah’ı seviyorsanız bana uyun ki, Allah da sizi sevsin.”

²⁷ “Allah önce benim nurumu yarattı.” *Keşfü’l-hafâ*, I, 265.

cehâleti muktezâ şîfât zuhûrî gâlib olduğda şîfat-ı ‘ilm bu’funda kalur şîfat-ı mütezâdde bu’funa vardıkça ‘ilm şîfatı zuhûra başlar fe’fhem kesb ü sülûk ve emr ü nehy bu hâletden ötüridür çünkü efrâd-ı insân her biri bir çurda zâhir olur mazhar-ı etemm olanların ef’âl ve aqvâl ve ahvâline muvâfık olanlar mü’min muhâlif olanlar kâfirdür muvâfaqat ve muhâlefetinde merâtib bî-had olmağın derecât-ı mü’minin ve derekât-ı kâfirin bî-şümârdur imdi mü’min muvâhhid olup Hâk sühbânehü ve te’âlâ hazretine muhâbbet üzre sâlik-i râh-ı hidâyet olanlar *men ehabbe likâallâhi ehabbellâhü likâehü*²⁸ hadîş-i şerîfi mücibiyle sülûkunda muvaffâk olup Rasûl-i ekrem şallâhu te’âlâ ‘aleyhi veselleme ittibâ’ üzre eşer-i Muhammedî ile seyr ila’llâh eyleyüp kemâl-i ittibâ’ bulunduğda muhâbbet ve ‘ışık ve cezbe hâşıl olup menba’-ı muhâbbet olan rûh-ı küllî-yi Muhammedî şöhetine nâ’il ve anıñ şefâ’atiyle muktezâ-yı hubb-ı zâtî olan makâm-ı ehâdiyyete vâşıl olurlar imdi şîrât-ı müstâkîm ittibâ’-ı Rasûlullâh ile muhâbbete Allâha vuşul müyesser olduğ bu âyet-i kerîmeden mefhûm olup merâtib-i zuhûrât-ı şîfatıñ cümlesi câmi’-i haqîkat-i Muhammediyyeniñ ber-vech-i ekmel mazhar-ı etemmi hazret-i seyyidü’l-kevneyn ve mecma’ü’l-bahreyn Rasûl-i ekrem şallâhu te’âlâ ‘aleyhi vesellem olduğ ma’lûm oldu ise anıñ şerî’atiyle ‘âmil ve şöhet-i şerîfine dâhil cemî’ ef’âl ve aqvâl ve ahvâlde aña tab’iyyet devletine nâ’il olan aşhâb-ı kirâm hıyârü’l-enâm ve şübehât-ı derüniyye ve müşkilât-ı dîniyyelerini huzûr-ı şerîflerine ‘arz ve hall-i eşkâl-i kelâm faşlû’l-hıtab-ı müstetâblarıyla nûr-ı efzâ-yı bâl olup kendi irâdetlerini mahv ve Muhammedî üzre sâlik-i râh-ı haqîkat oldukları ecilden her biri muktedâ-yı ümmet ve necm-i semâ-yı hidâyet oldılar huşuşan erkân-ı erbi’a-yı Ka’be-i dîn çehâr-yâr-i güzîn rıdvânullâhi ‘aleyhim ecma’in hazerâtı hılâfet-i zâhiriyye ile zuhûr ve her biri bir çavr üzre ‘âlemi pür-nûr eyleyüp zâhiren ve bâtinen hâdî-yi ümmet ve müşkil-güşâ-yı şerî’at olmuşlardır evvelen hazret-i Ebû Bekr şıdk-ı Muhammedî üzre zâhir ve hazret-i ‘Ömer ‘adl-i Muhammedî ile ‘âdil hazret-i ‘Osman hilm-i Muhammedî üzre bâhir ve hazret-i ‘Aliy ‘ilm-i haqîkat-i Muhammedîde kâmil ve hılâfet-i zâhiriyye ve bâtiniyyeye nâ’il olup dîn-i Muhammedîniñ esâsı şıdk ve ‘adl ve hilm ve ‘ilm üzre olduğını cümle ‘iyân eylediler imdi eşer-i Muhammedîye giden sâlikler dağı bu dört şîfat üzre giderler zîrâ şıdkı olmayan sülûk idemez ba’dehü her çavrıñ muktezâsı üzre ‘adâlet itmeyen *innâllâhe ye’mürü bi’l-‘adli ve’l-ihsâni*²⁹ işâret-i naşşıyla mertebe-i ihsâna iremez hilm şîfatıyla muttaşif ve mühezzebü’l-ahlâk olup kemâl-i teslîmiyyet hâşıl olmadan kalbi fikr-i mâsivâdan kurtaramaz ‘ilm-i Hâk kı kitab-ı dilden okumasın nefsini bilüp Rabbini bulamaz sâ’ir aşhâbıñ dağı her birinde bir kemâl vardır ki sâlik olanlara nûr-ı hidâyetdür ve’l-hâşıl aşhâb-ı kirâma tâbi’ olanlar mazhar-ı hidâyet olmasında şübhe yokdur ammâ şu dağı ma’lûm olsun ki beyne’l-‘ulemâ meşhûrdur ki ba’de’n-nebiyyinâ Muhammed şallâhu ‘aleyhi vesellem aşhâb-ı kirâm anlardan soñra tâbi’in anlardan soñra bañ-ı sâliç ricâline hüm ricâlün nañnü ricâl dinür bu söz muñlak degüldür ancak sâ’il-i şer’iyyede rivâyet ve ictihâda göredür zinhâr iñlak üzre fehm olunmaya zîrâ meşâyih-i ‘izâm ‘indinde ‘ayne’l-yağın müsellemdür ki her vâkıdde mazhar-ı haqîkat-i Muhammediyye ve vâriş-i sırr-ı Ahmediyye bir zât-ı şerîf şadr-nişin-i imâmetdür aña iktidâ idüp şöhet-i hâşına dâhil ve esrâr-ı derünuna vâşıl olan zümre-i ‘âşıkın neşve-yâb-ı keyfiyyette aşhâb-ı güzîndür ve anlara tâbi’ olan gürüh-ı ‘ârifin dağı sâ’ir nâsa kıyas olunmazlar sâlik-i râh-ı muhâbbet olan mü’minler bi-hasebi’l-isti’dâd kimi bi’z-zât imâm-ı vâkte iktidâ eyler ber-murâd olur kimi bilmez lâkin aşhâb-ı kuñb ile şöheteye lâyıç olur anlara muhâbbet ve tab’iyyet eyler mazhar-ı hidâyet olur peygamber ve aşhâba ittibâ’ ve iktidâ nice lâzım ise beyne ehli’s-sülûk kuñb-ı vâkte ve aşhâbına tab’iyyet lâzımdur Hâk sühbânehü ve te’âlâ cümle çalib-i Hâk olanlara müyesser eyleye âmin bi-luñfihi ve keremihi”

Şârih ikinci beyti kısaca şerh etmiş, ikinci beyitle irtibatlı olan üçüncü beyti zikrettikten sonra, üçüncü beytin şerhine geçmiştir. La’li-zâde, diğere beyitlerde de bu metodu kullanarak mana olarak irtibatlı beyitleri bir arada açıklama yolunu tercih etmektedir. Üçüncü beyitte “Ashâbım yıldızlar gibidir, onların hangisine uyarsanız doğru yola ulaşırsınız.”³⁰ anlamındaki hadisee telmih bulunmaktadır. Sahabelerin, Hz. Peygamber’in bütün hal, hareket ve tavırlarını

²⁸ “Kim Allah’a kavuşmayı isterse Allah da ona kavuşmayı ister.” Buhari, Rikak, 41.

²⁹ Nahl Sûresi 16/90: “Şüphesiz Allah adaleti, iyilik yapmayı emreder.”

³⁰ Ali el-Muttakî el-Hindî (h. 1364). *Kenzü’l-Ummâl*, Haydarâbâd, Cilt 1, Hadis no: 1003, s. 178.

benimsemeleri sebebiyle onlara uyanları hidayete ulaştıracağını söyler. Burada La'î-zâde, "Eğer Allâh'ı seviyorsanız bana uyun ki Allâh da sizi sevsin." mealindeki âyeti sözlerine delil getirmiştir. Ardından Hz. Peygamber'in ruhunun kâinatın yaratılış sebebinden, Hz. Peygamber'in ilk ruh olarak yaratılmasından başlayarak bütün mertebeleriyle "yaratılış sırrını" izah eder. Sırasıyla arz, sema, nebâtât ve kâinattaki diğer unsurların yaratılış verilmiştir. Şârih yaratılış mertebelerini bazı tasavvuf ekollerindeki, dünyaya gelen bir varlığın önce cansız, sonra bitki, hayvan, insan şeklinde tecellî etmesi ve ardından "insan-ı kâmil" mertebesine ulaşması şeklinde kısaca anlatılabilecek olan devir nazariyesine göre izah eder.³¹ Bu yolculuğun sonunda hidayet yolunun yolcusu Hz. Muhammed'e ittiba etmesi sebebiyle aşk ve cezbe haline kavuşur. Onun sohbetine vasıl olabileceği birlik makamına ulaşır. Sahâbeler de bütünüyle kendilerini Hz. Muhammed'e tâbi kıldıkları için ve ondan feyz aldıkları için hidayet semasının yıldızları olmayı başarmışlardır.

Ardından şârih, dört büyük halîfenin sıfatlarının kaynağının da Hz. Muhammed olduğunu söyler. Hz. Ebûbekir onun sıdk vasfıyla; Hz. Ömer onun adalet vasfıyla; Hz. Osman onun hilm vasfıyla; Hz. Ali de onun ilim vasfıyla muttasıf olmuşlardır. Böylece İslâm'ın; doğruluk, adalet, hilm ve ilim üzerine bina edildiğini ispat etmişlerdir. Diğer sahabelerin her birinde de Hz. Muhammed'in vasıfları tecellî etmiştir. Her dönemde Hz. Muhammed'in sırrına ermiş varisleri olacaktır. Onu bulup ittiba edenler, onun meclislerinde Hz. Muhammed'in meclislerindeki tadı bulacaklardır. Hz. Peygambere'e ittiba nasıl lâzımsa vaktin kutbuna da ittiba lazımdır.

Şârih Allah'tan, Hakk'a talip olan herkese ashaba uymayı nasip etmesi yönünde dua ederek üçüncü beytin açıklamasını bitirir.

Bu açıklamalardan hareketle, La'î-zâde'yi *Meslekü'l-Uşşâk* kasidesini şerhe teşvik eden sebepleri ve müellifin kullandığı yöntemleri şöyle sıralayabiliriz:

1. Müellif eseri şerh etme kararına manevî bir işaret sebebiyle başlamıştır.
2. Beyitte izah edilmesi gereken kelimelerin önce lügat manası ardından ıstılâhî manası verilmiştir.
3. Kelimelerin hem lügat manası hem de ıstılâhî manası verilirken yer yer Arapça izahlar da yapılmıştır.
4. Konunun açıklanmasında çoğunlukla tasavvufî kavramlar kullanılmıştır.
5. Şayet şerhin uzayacağı düşünülüyorsa, konunun detaylı izahı tasavvufa dair kaynak eserlere havale edilmiştir. Şârih, bu eserlerin okuyanlarca bilindiğini düşünerek kaynak ismi zikretmemiştir.
6. Şerhin dikkati çeken bir yönü de izah edilen meselerle ilgili tasavvuf ehli kişilerin yazdıkları şiirlerden örneklere yer vermesidir.
7. Şârih düşüncelerini mutlaka âyet ve hadislerden deliller getirerek güçlendirme yolunu tercih etmektedir.
8. Kimi zaman tasavvufî coşkunluk hallerinin anlatıldığı yerlerde sanatlı bir dil kullanılmıştır.
9. Şârih, hangi ifadeyi izah ettiğini belirtmek maksadıyla mısrada açıklaması yapılan kısmı şerhin içinde de zikretmektedir.
10. La'î-zâde, mana olarak irtibatlı beyitleri bir arada açıklama yolunu tercih etmektedir.

SONUÇ

Bir metnin şerhi şârihin eğitim düzeyi, bilgi seviyesi ve konuya hâkimiyetiyle doğru orantılıdır. Bu çalışmayla, La'î-zâde'nin *Meslekü'l-Uşşâk* şerhinin, özellikle dinî ilimlere kaynaklık edebilecek bir birikime sahip olduğu, tarikat âdâbının ve kavramlarının izahı bakımından hem ilmî hem de edebî özellikleri barındırdığı tespit edilmiştir. Şârihin, bilgi birikimini şerhe yansıttığı görülmektedir. Bu çalışmayla müellifin ilmî yönü, dinî ilimlere, şiir

³¹ Devir nazariyesi hakkında bilgi için bk.: Ethem Cebecioğlu (1997). *Tasavvuf terimleri ve deyimleri sözlüğü*, Ankara: Rehber Yayınları.

bilgisine vukufiyeti, ayrıca yer yer sanatlı diyebileceğimiz bir söyleyişe sahip olduğu ortaya çıkmıştır. *Meslekü'l-Uşşâk* şerhi belli bir sistemle yapılandırılmıştır. Kelimeler, hem lügat anlamıyla hem de ıstilahî manasıyla verilmiş, yeri geldikçe de kelimeler, tefsir, hadis kaynaklarından Arapça iktibaslar yapılarak konuya ilmî derinlik kazandırılmaya çalışılmıştır. Şârihin iktibas yaptığı eserlerin adını zikretmediği görülmektedir. Eğer bir tasavvuf büyüğünün beyitleri zikredilecekse, o kişiyi tanıtmış ve kaynak kişinin adını vermiştir. Kelime izahlarında da gramer kurallarının anlatılmadığı görülmektedir. Şerhteki asıl maksadın çoğunlukla sanatlı bir dil kullanmayı okuyucuyu bilgilendirmek olduğu tespit edilmiştir. Ancak müellif kimi yerlerde-özellikle sülûk hallerinin izahında- edebî bir dil kullanmayı da tercih etmiştir.

KAYNAKÇA

- ABDÜLKADİROĞLU, Abdülkerim (1985). "Fuzulî'nin Su Kasidesi'nden Bir Beytin Şerhi", Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, C.1, S.1, s. 309-314.
- ALTUNTAŞ, Halil, ŞAHİN, Muzaffer (2003). *Kur'ân-ı Kerim Meali*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- AKAR, Metin (1994). *Su Kasidesi Şerhi*, Ankara: TDV Yayınları.
- AKKAYA, Zeynep (2009). *Lâli'zâde Abdülbâkî'nin Hediyyetü'l-Müştâk İsimli Şerhi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- AKSOYAK, İ. Hakkı (2002). "Metin Şerhi", *Eski Türk Edebiyatı El Kitabı*, Ankara: Grafiker Yayınları.
- ALİ EL-MUTTAKİ EL-HİNDİ (h. 1364). *Kenzü'l-Ummâl*, I-X, Haydarâbâd: Dâiretü'l Meârif.
- ALTUNTAŞ, Halil, ŞAHİN, Muzaffer (2003). *Kur'ân-ı Kerim Meali*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- ATABEY, Kılıç (2007). "Altıparmak Mehmed Efendi ve Şeh-i Telhîs-i Miftâh'ında Şerh Metodu", *Turkish Studies Türkoloji Çalışmaları*, C. 2, S. 3, s. 333-339.
- AVAN, Naim (1999). *Kitâbü'l-Envâr Tasavvufî Meseleler*, İnsan Yayınları, İstanbul 1999.
- AVŞAR, Ziya (2007). "Rûhu'l- Mesnevî'de Mesnevî'nin İlk 18 Beytinin Şerh Yöntemi", *Turkish Studies / Türkoloji Araştırmaları*, Volume 2/3 s. 60.
- AYÇİÇEĞİ, Bünyamin (2001). *Sarı Abdullâh Efendi'nin Hayatı, Eserleri ve Gülşen-i Râz Adlı Mesnevîsinin Transkripsiyonlu Metni*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- (2014). "Sarı Abdullâh Efendi (ö. 1661)'nin Meslekü'l-Uşşâk Kasidesi Ve La'îl-zâde Abdülbâkî (ö. 1746)'nin Zeyli", *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 9/3, s. 189-211.
- AZAMAT, Nihat (2003). "La'lizade Abdülbâkî", *DİA*, C. 27 s. 90-92.
- (2009). "Sarı Abdullah Efendi", *DİA*, C. 36 s. 145-147
- RAYRAV, Süheyla (1975). *Filolojinin Oluşumu*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat
- CEYLAN, Ömür (2000). *Tasavvufî Şiir Şerhleri*, İstanbul: Kitabevi.
- (2010). "Şerh-Türk Edebiyatı", *DİA*, C. 38, s. 565-568.
- ÇAKMAKTAŞ, Büşra (2010). *La'lizâde Abdülbâkî'nin Mebde' ve Meâd Adlı Eseri (İnceleme-Metin)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ÇAVUŞOĞLU, Mehmet (1971). *Necâti Bey Divânı'nın Tahlîli*, İstanbul: MEB Yayınları.
- DAĞLAR, Abdulkadir (2007). "Klasik Türk Edebiyatı Şerh Geleneği ve Hacı İbrahim Efendi'nin Şerh-i Belagat'ına Dair", *Turkish Studies Türkoloji Araştırmaları*, Volume 2/2, s. 163.
- DEMİREL, Şener (2005). *Tâhirî'l-Mevlevî'den Metin Şerhi Örnekleri*, Ankara: Araştırma Yayınları.
- DURU, Rafiye (2007). *Modern Metin Çözümleme Teknikleri Bakımından Şerh Geleneği ve İsmail Hakkı Bursevî*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- GÖLPINARLI, Abdülbaki (1931). *Melâmîlik ve Melâmîler*, İstanbul.
- KAPLAN, Mehmet (1958). *Şiir Tahlilleri*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- PEKOLCAY, Necla, SEVİM, Emine (1991). *Yunus Emre Şerhleri*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- SARAÇ, Yektâ (2006). *Klâsik Edebiyat Bilgisi Belâgat*, İstanbul: Gökkuşbuca Yayınları.
- SARI ABDULLÂH EFENDİ (1288), *Mesnevî-i Şerif Şerhi Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*, I-V, İstanbul: Matbaa-i Âmire.
- SEFERCİOĞLU, M. Nejat (2001). *Nev'î Divânı'nın Tahlîli*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- ŞENSOY, Sedat (2010). "Şerh", *DİA*, C. 38, s. 555-558.
- TEK, Abdurrezzak (2007). *Melâmet Risâleleri Bayrâmî Melâmîliği'ne Dâir*, Emin Yayınları: Bursa.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı (1988). *Osmanlı Devletinde İlmîye Teşkilatı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- YAVUZ, Kemal (2007). *Mu'îni'nin Mesnevî-i Murâdiyye'si Mesnevî Tercüme ve Şerhi*, I-II, Konya: Selçuk Üniversitesi Matbaası.
- YAZAR, Sadık (2011). *Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği*, I-II, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- YILMAZ, Ozan (2007). "Klâsik Şerh Edebiyatı Literatürü", *Türkiye Araştırmaları Literatürü Dergisi*, C.5, S.9, s. 273.